

MAKTABGACHA
VA MAKTAB
TA'LIMI VAZIRLIGI

Ta'limni rivojlantirish
respublika ilmiy-metodik
markazi

PROYEKTIV METODIKALAR VA ULARNI QO'LLASH AMALIYOTI (Luiza Dyuss)

REJA

1. Proyektiv metodikalarning nazariy asoslari, psixodiagnostikadagi oʻrni va ahamiyati

2. Asosiy proyektiv metodikalar: Luiza Dyuss testi, Rorshax testi, TAT (Tematik Apperseptiv Test) , “Uy–daraxt–inson”, “Kaktus”, “Oilaviy rasm testi”

3. Proyektiv metodikalarning ilmiy asoslari, afzalliklari va cheklovlari.

Proyektiv metodikalarning nazariy asoslari, psixodiagnostikadagi o‘rni va ahamiyati

Maktabgacha tarbiya yoshida shaxsning shakllanishi endigina boshlanadi, ammo bu bosqichda shakllanayotgan shaxsning ba’zi xususiyatlarini ajratib ko‘rsatish mumkin. Buning uchun proyektiv metodikalardan foydalanish mumkin.

Garchi proyeksiya va proyektiv topshiriqlar tushunchalari ilgari ishlab chiqilgan bo‘lsa ham, "Proyektiv metod" atamasini birinchi bo‘lib L.Frank 1939-yilda qo‘llagan. Proyektiv metodlar hozirgi vaqtda keng tarqalgan, ularning soni ko‘p va ko‘payib bormoqda; ular bo‘yicha adabiyotlar juda ko‘p - alohida metodlar bo‘yicha nashrlar soni 6000 dan oshadi.

Proyektiv metodikalar — psixologiyada shaxsning ichki his-tuyg‘ulari, fikrlari va istaklarini bevosita so‘z bilan izhor qilmasdan, turli test materiallariga "proyeksiya" qilish orqali aniqlash metodlardir. Ya’ni, bola testdagi rasm, o‘yinchoq yoki boshqa obyektlarga o‘z ichki dunyosini "ko‘chiradi". Bu usullar bolaning ong osti jarayonlarini, ichki ziddiyatlari va emotsional holatini ochib berishga yordam beradi.

Proyektiv metodikalarning maqsad va vazifalari

Proyektiv metodikalar maqsadi — bolaning emotsional holatini, ichki ziddiyatlarini, ijtimoiy va emotsional xususiyatlarini aniqlashdir.

Proyektiv metodikalarning vazifalari:

- Bolaning ichki dunyosini ochish, uning muammolarini aniqlash.
- Ijtimoiy muhitga moslashuvini baholash.
- Psixologik yordam ko'rsatish uchun asos yaratish.
- Bolaning rivojlanishidagi qiyinchiliklarni aniqlash va ularga qarshi choralar ko'rish.

Proyektiv metodikalarning maktabgacha ta'limdagi muhim ahamiyati

- Maktabgacha yoshdagi bolalar ko'pincha kechinmalarni yetarlicha verbal tushuntira olmaydilar, proyektiv metodikalar ifodaning noverbal shaklini beradi.
- O'yin va ijod orqali bola emotsional reaksiyalarni, shaxslararo munosabatlarni, oilaviy ssenariylarni va qo'rquvlarni osonroq namoyon qiladi.
- Proyektiv vazifalar nutqiy rivojlanish darajasi past va diqqati cheklangan bolalar uchun mos keladi – ular bu metodikada iloji boricha tabiiy javob bera oladilar va o'yin tariqasida bo'lgani ular uchun qulay.
- Proyektiv metodikalar to'g'ridan-to'g'ri savollar orqali aniqlash qiyin bo'lgan yashirin qiyinchiliklarni aniqlashga yordam beradi (xavotir, tajovuzkorlik, hal qilinmagan mehr-muhabbat ziddiyatlari)

Proyektiv metodikalar psixodiagnostikada noyob va qimmatli ichki ma'lumotlarni beradi, ammo ularning to'g'ri va yetarli darajada ishonchli natija berishi uchun tajriba, standartizatsiya va kombinatsiyalangan baholash zarur.

Asosiy proyektiv metodikalar

- **Luiza Dyuss testi** - kichik ertaklar orqali bolalardagi ichki ziddiyatlarni aniqlash.
- **Rorshax testi** – siyoh dog‘lari orqali shaxsiyatni aniqlash.
- **TAT (Tematik Apperseptiv Test)** – hikoya tuzish orqali emotsional holatni baholash.
- **“Uy-daraxt-inson” testi** – rasm orqali shaxsiy xususiyatlarni o‘rganish.
- **“Kaktus” testi** – o‘zaro munosabatlar va shaxsiy xususiyatlarni tahlil qilish.
- **“Mening oilam” testi** – oilaviy munosabatlarni diagnostika qilish.

Luiza Dyuss testi

Ushbu test bolalar psixologi doktor Luiza Dyuss tomonidan tuzilgan. U o'z his-tuyg'ularini ifodalash uchun juda sodda tilda foydalanadigan test. U eng kichik yoshdagi bolalar bilan ishlashda ham qo'llanilishi mumkin.

Maqsad: kichik ertaklar orqali bolalardagi ichki ziddiyatlarni aniqlash.

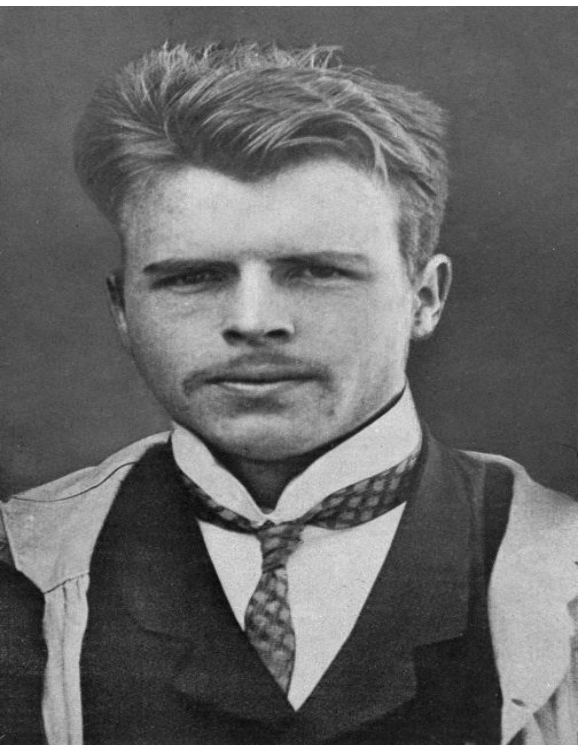
O'tkazilish tartibi: Siz bolaga ertak aytib berasiz, unda bola o'zini identifikatsiya qiladigan qahramon ishtirok etadi. Ertaklarning har biri bolaga qaratilgan savol bilan tugaydi.

Testlar:

- "Qush bolasi" ertak-testi. Ota-onalardan biriga yoki ikkalasiga bog'liqlik darajasini aniqlash imkonini beradi.
- "Qo'zichoq" ertak-testi. Ertak bolaning go'dakligida sutdan ajratilishni qanday boshdan kechirganini bilishga imkon beradi.
- "Ota-ona to'yining bir yilligi" ertak-testi. Bolaning oiladagi o'rni qanday ekanlini aniqlashga yordam beradi.
- "Qo'rquv" ertak-testi. Boolada qo'rquv bor-yo'qliligini aniqlashga yordam beradi.
- "Fil bolasi" ertak -testi. Bolaning jinsiy rivojlanishi bilan bog'liq muammolari bor yo'qligini aniqlashga imkon beradi.
- "Sayr" ertak-testi. Bolaning qarama-qarshi jinsdagi ota-onaga qanchalik bog'langanligini va u bilan bir jinsdagi ota-onaga qanchalik teskari ekanligini aniqlashga imkon beradi.
- "Yangilik" ertak-testi. Bolada xavotirli holat, ifodalanmagan bezovtalik mavjudligini aniqlashga yordam beradi.
- "Yomon tush" ertak-testi. Bolalar muammolari, kechinmalari va hokazolar haqida obyektivroq tasavvurga ega bo'lish mumkin.

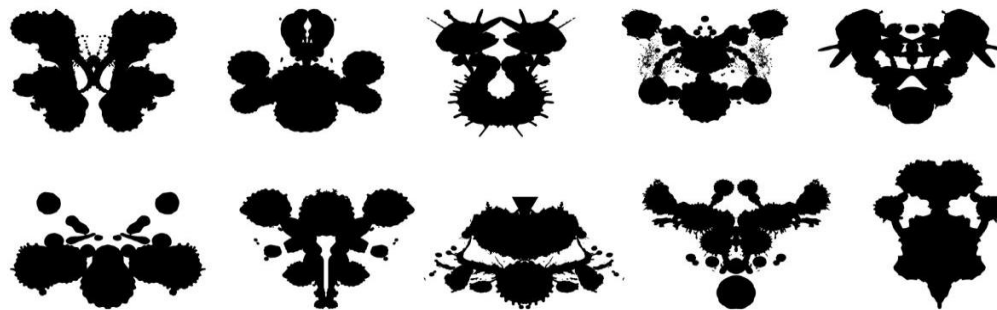
Rorshax testi

Rorshax testi - shveysariyalik psixiatr-shifokor German Rorshax (1884-1922) tomonidan yaratilgan proyektiv test. U rassomning to'ng'ich o'g'li bo'lib, muvaffaqiyatga erishgach, Syurixda o'qituvchilik qilib kun kechirgan. Otasi tufayli u bolaligidanoq siyoh san'atiga qiziqib qolgan va o'rta maktabda "Kleks" (so'zma-so'z tarjimada - "siyoh dog'i") laqabini olgan. Rorshax dastlab shizofreniya tashxisini qo'yish uchun siyoh dog'lari testini ishlab chiqqan. U insonning ma'lumotni vizual tarzda qanday o'qishi va qayta ishlashi psixik salomatlikni diagnostikasida kalit deb hisoblagan.

Maqsad: Bolalarning ijodiy tasavvurini rivojlantiradi, ularga noaniq chizilgan tasvirlar va haqiqiy obyektlar va tasvirlar o'rtasidagi o'xshashliklarni aniqlashni o'rgatadi.

O'tkazilishi tartibi: Bolalar tasvirdagi siyoh dog'ini biron bir obyekt yoki tasvirga o'xshashligini ko'rsatishlari kerak. Ushbu faoliyat natijasida uch xil javob aniqlanadi: ba'zilar siyoh dog'i bilan biron bir obyekt o'rtasida hech qanday o'xshashlikni topa olmaydi, boshqalari bitta obyekt bilan o'xshashlikni ko'rsatadi, boshqalari esa bir nechta obyektlar bilan o'xshashliklarni aniqlay oladi. Bolalarga siyoh dog'ining butun ko'rinishini va bir qismini farqlashni o'rgatish kerak.

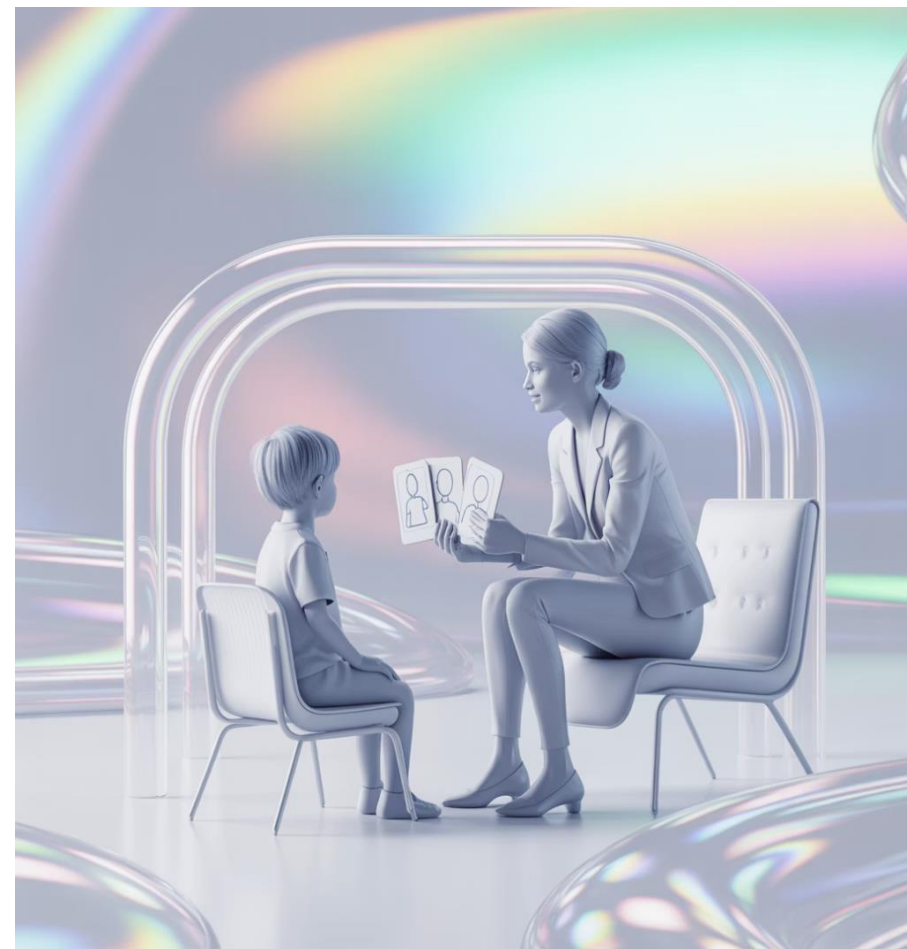

TAT (Tematik Appersepsiya Testi) testi

Bolalar Appersepsiyasi Testi (TAT) - bu bolalar uchun Tematik Appersepsiya Testining (TAT) bir varianti; Leopold va Sonia Bellak tomonidan ishlab chiqilgan bolalar uchun proyektiv psixodiyagnostik metodika. TAT 3 yoshdan 10 yoshgacha bo'lgan bolalarning emotsional holati, ehtiyojlari va shaxsiyatini psixologik baholash uchun mo'ljallangan.

Test 10 ta standart oq-qora jadval-rasmlardan iborat. Tasvirlangan vaziyatlardagi qahramonlar jonivorlar bo'lib, ular ko'p hollarda inson harakatlarini bajaradilar. Rasmlar bolalar kitoblariga xos uslubda chizilgan va bolaning ovqatlanish ehtiyojlari, aka-uka va opa-singillar o'rtasidagi raqobat, ota-onalar bilan munosabatlar, ota-onalarning munosabatlari haqidagi tasavvurlar bilan bog'liq muammolarni aniqlashga qaratilgan turli vaziyatlarni tasvirlaydi, shuningdek, tajovuzkorlik va qo'rquv masalalarini ham o'rganadi.

O'tkazilish tartibi: Bu metodika har bir bola bilan tanish va qulay muhitda alohida o'tkazilishi kerak. Rasmlar raqamlangan tartibda ko'rsatiladi.

“Uy-daraxt-inson” testi

“Uy — daraxt — Odam” testi agressiya va bola xulq-atvorining boshqa turlarini baholash metodologiyasi. Test “Uy – Daraxt – Inson” (UDI)ni bajarish uchun bolaga qog‘oz, oddiy qalam va varaq beriladi. Varraq to‘rtga buklanadi. Birinchi sahifaning yuqori qismiga, gorizontal holatda, bosh harflar bilan “Uy” deb yoziladi, ikkinchi sahifaga — “Daraxt”, uchinchisiga — “Inson”, to‘rtinchisiga esa bolaning ismi va familiyasi hamda tadqiqot o‘tkazilgan sana yoziladi. Rasm chizish uchun odatda 2M markali oddiy qalam ishlatiladi, chunki bu qalam yordamida bosim kuchidagi o‘zgarishlar aniq ko‘rinadi.

O‘tkazilish tartibi: Bolaga iloji boricha chiroyli qilib uy, daraxt va odam chizish vazifasi beriladi. Bola tomonidan berilgan aniqlashtiruvchi savollarga, u xohlagancha chizishi mumkinligi aytiladi. Testni bajarish jarayoni ikki qismdan iborat: chizish jarayoni va undan keyingi suhbat.

“Kaktus” testi

Maktabgacha yoshdagi bolalar agar metodika o‘yin tariqasida bo‘lmasa, o‘zlari haqida gapirib berishga va psixolog bilan uzoq suhbatlashishga qodir emaslar.

Shuning uchun, maktabgacha yoshdagi bolalar bilan diagnostika ishlarida shaxsiy sohani sifatli tahlil qilishga qaratilgan kuzatish va savol-javob metodlari, shu qatorda oddiy ko‘rsatmalarga ega M.A. Panfilovanning "Kaktus" proyektiv metodikasidan foydalanish maqsadga muvofiq.

O‘tkazilish tartibi: Tarbiyalanuvchiga A4 qog‘oz varag‘i, 12 ta rangli qalamlar to‘plami beriladi va kaktus rasmini chizish taklif etiladi.

“Mening oilam” testi

Testning asosiy maqsadi — oilaviy munosabatlarni diagnostika qilish. Psixologik amaliyotda ushbu test eng informativlardan biri hisoblanadi. Ko‘pincha ota-onalar oilaviy munosabatlar muhitini ijobiy baholaydilar, biroq bola uni butunlay boshqacha qabul qilishi mumkin. “Beozor” bolalar chizmasida nafaqat bolaning psixologik holati, ongsiz yoki yashirin muammolari, balki uning oilaning har bir a‘zosiga bo‘lgan munosabati va oilani umumiy qabul qilishi ham yaqqol ko‘rinadi. Bola oilani va ota-onasini qanday tasavvur qilayotganini bilib olgach, unga samarali yordam ko‘rsatish va oiladagi noqulay muhitni yaxshilashga harakat qilish mumkin.

O‘tkazilish tartibi: Bolaga A4 formatdagi oq qog‘oz, oddiy qalam va o‘chiruvchi beriladi. Undan o‘zini ham qo‘shgan holda oilasini chizish so‘raladi, shuningdek, istasa, chizmaga boshqa tafsilotlarni ham qo‘shishi taklif qilinadi.

Proyektiv metodikalarning ilmiy asoslari ularning afzalliklari va cheklovlari

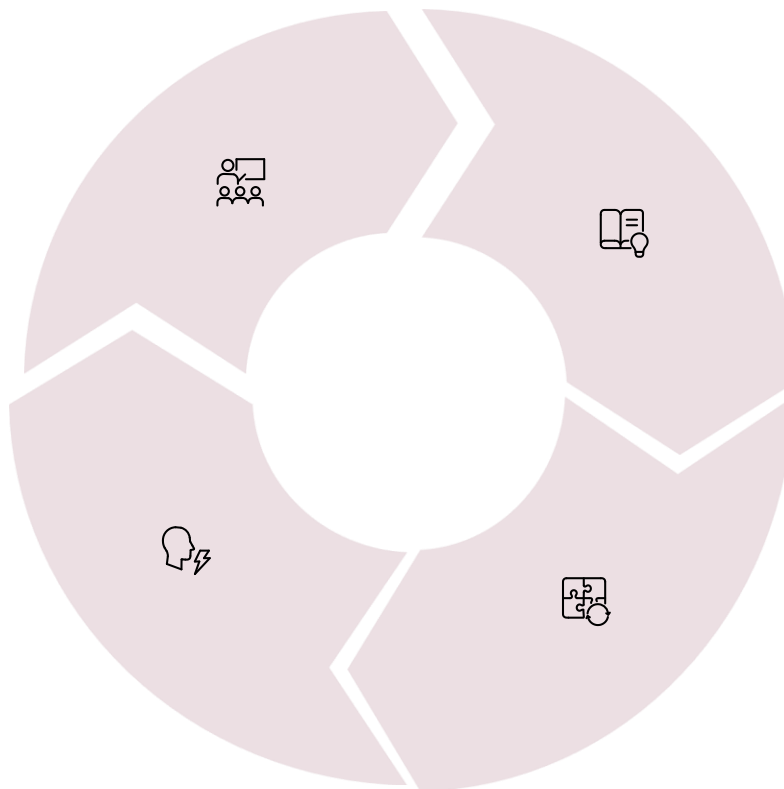
Proyektiv metodikalarning ilmiy asoslari bir nechta jihatlarini o'z ichiga oladi, jumladan:

Proyektsiya tamoyili

Proyektsiya texnikalari subyektning ichki psixik mazmunini tashqi ko'rinishga keltirishga asoslangan.

Yahlit yondashuv

Ba'zi proyektiv psixodiagnostika metodikalarida yaxlit yondashuv ustunlik qiladi; uning g'oyasi shaxsni tizim sifatida yaxlit o'rganishdir, uning har bir elementi bir-biri bilan bog'liq va o'zaro bog'liqdir.

Noaniq stimullardan foydalanish

Siyoh dog'lari, tematik rasmlar, tugallanmagan jumlar, unli tovushlarning tushunarsiz takrorlanishi va boshqalar proyektiv stimullar bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Faoliyat nazariyasi

Maktabgacha ta'lim tarbiyalanuvchilarida proyektiv metodikalar faoliyat nazariyasiga ko'ra bolaning o'yin, tajriba va harakat orqali faol bilishini rag'batlantiradi.

Proyektiv metodikalarning afzalliklari

- Bola psixikasining chuqur qatlamlarini ochib beradi**

1 Proyektiv testlar yordamida bolaning ong osti jarayonlari, yashirin qoʻrquvlar, ziddiyatlar, hissiy kechinmalarni aniqlash mumkin. Bunday maʼlumotlarni boshqa verbal metodlar orqali olish juda qiyin.
- Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun juda mos**

2 Bu yoshdagi bolalar koʻpincha oʻz his-tuygʻularini soʻz bilan ifodalay olmaydi. Rasm, oʻyin yoki syujetli vaziyatlar orqali ular oʻz ichki tajribalarini oson namoyon qiladi.
- Ijtimoiy bosim kamligi**

3 Testning oʻyin yoki ijod koʻrinishida oʻtishi natijalarni tabiiy va samimiy qiladi. Bola toʻgʻri–notoʻgʻri javob haqida oʻylamaydi.
- Noverbal, ijodiy uslub**

4 Rasm chizish, hikoya toʻqish, tasvirlarni talqin qilish jarayoni bolaning tasavvurini, emotsional holatini va shaxsiy fazilatlarini noverbal tarzda koʻrsatadi.
- Oilaviy va shaxslararo munosabatlarni aniqlash imkoniyati**

5 "Mening oilam", "Uy–daraxt–inson", "Kaktus" metodikalari bolaning oila aʼzolariga, oʻziga, atrofdagilarga nisbatan munosabatini aniq tasvirlaydi.
- Standard testlar berolmaydigan maʼlumotni beradi**

6 Baʼzan savolnomalar yoki kuzatish metodlari bilan aniqlab boʻlmaydigan yashirin kechinmalar aynan proyektiv metodlar orqali yuzaga chiqadi.

Proyektiv metodikalarning cheklovlari

Natijalarni talqin qilish subyektiv bo'lishi mumkin

Proyektiv testlar interpretatsiyasi psixologning tajribasi va malakasiga juda bog'liq. Ikki mutaxassis bir xil rasmni turlicha talqin qilishi mumkin.

Ishonchlilik va validlik muammosi

Ilmiy tadqiqotlarda ko'plab proyektiv metodikalarning validligi (nimani o'lchashi) va ishonchliligi (barqaror natija berishi) boshqa testlarga qaraganda past deb baholanadi.

Noto'g'ri xulosa xavfi

Bola rasmda shunchaki fantaziya ishlatgan bo'lishi mumkin, lekin psixolog buni muammo sifatida talqin qilib yuborishi ehtimoli mavjud.

Madaniy omillar ta'siri

Ba'zi tasvirlar, mavzular yoki hikoyalar turli madaniyatlarda turlicha qabul qilinadi — bu esa talqin sifatiga ta'sir qiladi.

Standardlashgan mezonlar yetishmasligi

Ko'pchilik proyektiv metodlar aniq statistika yoki normativ bazaga ega emas. Bu esa ishonchlilikni pasaytiradi.

Vaqt talabi

TAT, "Uy-daraxt-inson" kabi metodikalarning o'tkazilishi va tahlili uzoq davom etadi.

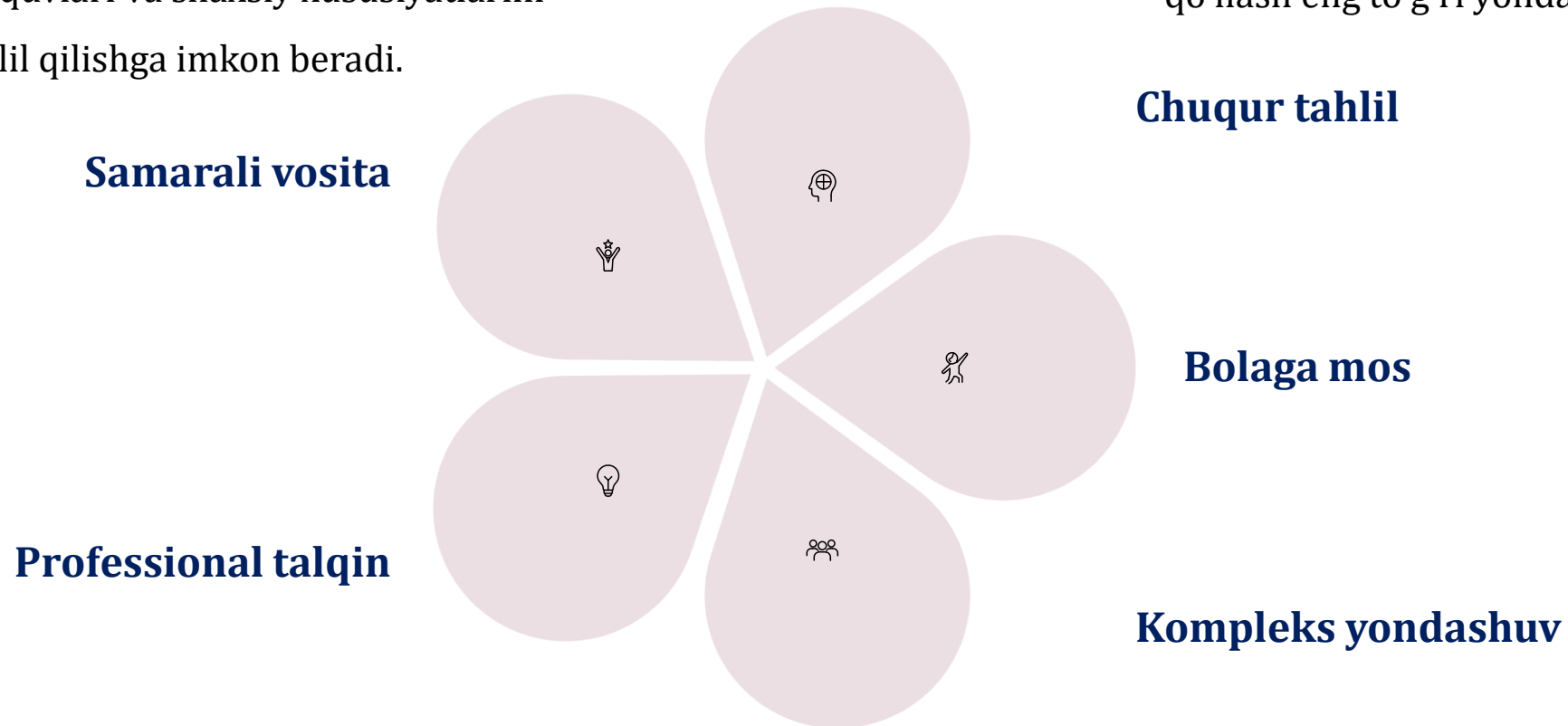
Chizish ko'nikmasi ta'siri

Bola yaxshi chiza olmasligi uning ichki dunyosi haqidagi tasavvurni noto'g'ri aks ettirishi mumkin.

Xulosa

Proyektiv metodikalar **bolalar psixodiagnostikasida eng samarali usullardan biri** bo'lib, ular bolaning emotsional holati, ichki ziddiyatlari, oilaviy munosabatlari, qo'rquvlari va shaxsiy xususiyatlarini chuqur tahlil qilishga imkon beradi.

Ammo bu metodlarni yagona diagnostik vosita sifatida emas, balki **kompleks baholash tizimining bir qismi** sifatida qo'llash eng to'g'ri yondashuvdir.

Proyektiv metodikalar — bu bolaning ichki dunyosiga kirib borish uchun kalitdir, ammo bu kalitdan to'g'ri foydalanish professional bilim va tajriba talab etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdurahmonov A.Sh. “Maktabgacha yoshdagi bolalar psixologiyasi”. Toshkent, 2017.
2. Yusupov Sh.J. “Psixodiagnostika va psixokorreksiya”. Toshkent, 2019.
3. Raximova M.J. “Psixologiya va pedagogikada proyektiv usullar”. Toshkent, 2020.
4. Mirzayev B.X. “Bolalar psixologiyasi va diagnostika”. Toshkent, 2018.
5. Karimova D.S. “Maktabgacha yoshdagi bolalarning psixodiagnostika usullari”. Toshkent, 2021.
6. А.А.Бодалева, В. В. Кондратева. “Проективные методики в психодиагностике”. — Москва: Питер, 2018.
7. К.Левина. “Проективные методы в работе с детьми”. — Москва: Издательство МГУ, 2015.
8. Е.Н.Петрова. «Детская психология и диагностика». — Санкт-Петербург: Питер, 2018.
9. Н.В.Корнилова. «Психологическая диагностика дошкольников». — Москва: ВЛАДОС, 2017.
10. <https://faktor.prprel.ru/modifitsirovannyu-test-rorshakha-dlya-detey>
11. Психологический портал PsyJournals — <https://psyjournals.ru/>
12. Национальный центр психического здоровья детей — <https://child-psy.ru/>